

ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN—POLONIA

VOL. XXXIX/XL, 2

SECTIO AA

1984/1985

Zakład Chemii Nieorganicznej i Ogólnej
Instytut Chemii UMCS

Wanda BRZYSKA, Sylwester KARASIŃSKI

Preparatyka i właściwości kompleksów toru (IV) z kwasami
benzenodikarboksylowymi

Preparation and Properties of Thorium (IV) Complexes with
Benzenedicarboxylic Acids

Препаратика и свойства комплексов тория (IV) с бензолдикарбоновыми кислотами

Kompleksy toru(IV) z kwasami benzenodikarboksylowymi są mało znane. W literaturze opisano jedynie kompleksy toru(IV) z kwasem ftalowym [1-7]. Ftalan toru(IV) otrzymano jako ciało stałe barwy białej o ogólnym wzorze determinowanym przez warunki syntezy: przy pH 1-1,5 otrzymano kompleks o wzorze $\text{Th}[\text{C}_6\text{H}_4(\text{COO})_2]_2 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$ [2,5], przy pH 3-5 - $\text{Th}(\text{OH})_2[\text{C}_6\text{H}_4(\text{COO})_2]$ [4], a z roztworu eterowego - $\text{Th}[\text{C}_6\text{H}_4(\text{COO})_2]_2$ [6].

K o v a l e n k o i współpracownicy [5] zbadali trwałość termiczną dwuwodnego ftalanu toru(IV) przy ogrzaniu do 535°C , a B i l i Ń s k i i T e z a k [3,4] badali metodą turbidynamiczną układ: azotan toru - ftalan potasu. Badano także kompleksy toru(IV) z kwasem ftalowym w roztworach wodnych [1,7].

Opracowano metodę oddzielania toru(IV) od talu(I) z zastosowaniem kwasu ftalowego [2]. Jego tetrachloro pochodną może być wykorzystana do oddzielania toru(IV) od skandu(III) [8] i od pierwiastków ziem rzadkich [9]. Do oddzielania toru(IV) od lantanowców lekkich, jako szczególnie efektywny odczynnik, zaleca Datta [10] pochodną kwasu ftalowego o ogólnym wzorze $\text{HOOC-C}_6\text{H}_4\text{-CO-NH-R}$, gdzie R jest rodnikiem fenylowym lub naftylowym.

Celem niniejszej pracy było otrzymanie benzenodikarboksylanów toru(IV) i zbadanie ich fizyko-chemicznych właściwości.

CZĘŚĆ DOSWIADCZALNA

Preparatyka kompleksów

Ftalan toru(IV) otrzymano działając 0,1 M. roztworem azotanu toru(IV) na 0,2 M. roztwór kwasu ftalowego w temp. 60-70°C. Powstały osad ogrzewano w roztworze macierzystym w temp. 80°C przez 15 min., odsączano, przemywano wodą i suszono w temp. 30°C do stałej masy.

Ftalan toru(IV) otrzymano także przez rozpuszczenie świeżo wytrąconego wodorotlenku toru(IV) w 0,3 M roztworze kwasu ftalowego o temp. 60-70°C i krystalizację. Wydzielony osad odsączano, przemywano wodą i suszono w temp. 30°C.

Izoftalan i tereftalan toru otrzymano działając 0,2 M roztworem dikarboksylanu amonowego na gorący 0,1 M. roztwór azotanu toru(IV). Powstały osad ogrzewano w roztworze macierzystym w temp. 80°C przez 15 min., odsączano, przemywano wodą do zaniku jonów NH_4^+ i suszono w temp. 30°C do stałej masy. Preparatykę tereftalanu toru(IV) przeprowadzano także w temp. 18°C.

Analiza elementarna

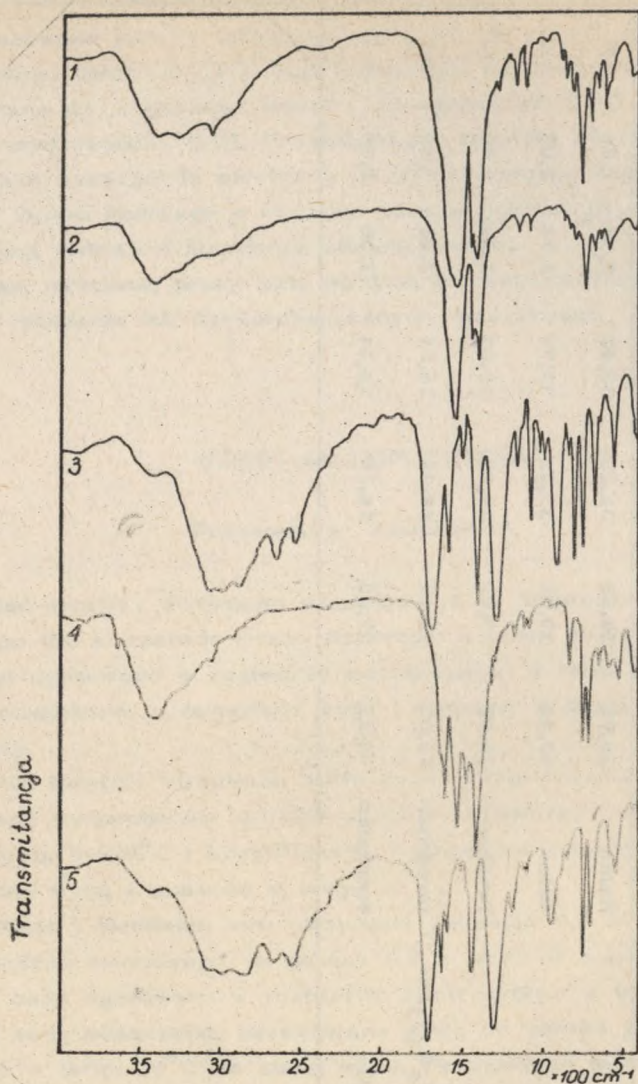
Zawartość węgla i wodoru w otrzymanych benzenodikarboksylanach toru(IV) oznaczono na podstawie analizy elementarnej stosując V_2O_5 jako czynnik utleniający. Zawartość toru(IV) wyliczono z

Tab. 1. Skład benzenodikarboksylianów toru (IV)

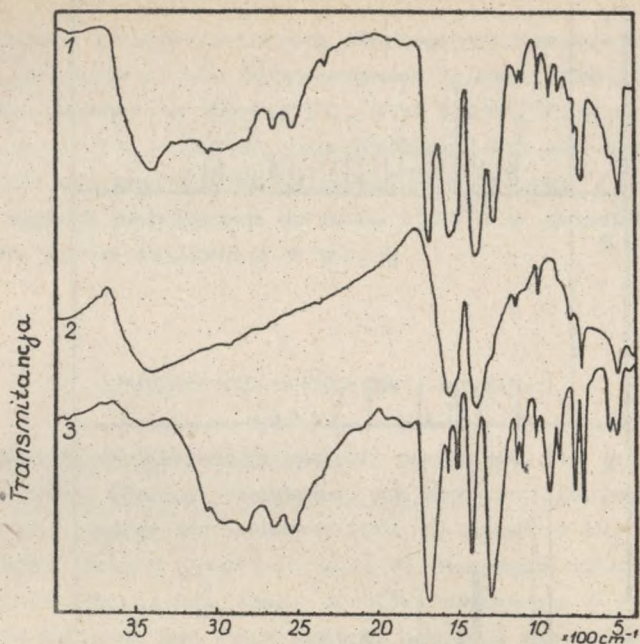
Kompleks toru(IV)	% Th		% C		% H		Th:L ^x
	oblicz.	znalez.	oblicz.	znalez.	oblicz.	znalez.	
$\text{Th}(\text{C}_8\text{H}_4\text{O}_4)_2 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$	38,92	38,68	32,23	32,42	2,03	1,80	1:2
$\text{Th}(\text{C}_8\text{H}_4\text{O}_4)_2 \cdot \text{H}_2\text{O}$	40,12	39,98	33,23	32,79	1,74	2,07	1:2
$\text{Th}(\text{C}_8\text{H}_4\text{O}_4)_2 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$	38,92	39,02	32,23	32,01	2,03	1,76	1:2
$\text{Th}_3(\text{OH})_5(\text{C}_8\text{H}_4\text{O}_4)_2 \cdot (\text{C}_8\text{H}_5\text{O}_4)_3 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$	41,07	41,13	28,34	28,25	2,26	1,82	3:5
$\text{Th}_5(\text{OH})_{14}(\text{C}_8\text{H}_4\text{O}_4)_3 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$	57,53	57,65	14,29	14,14	2,00	2,05	5:3

$$^x\text{L} = \text{C}_8\text{H}_4\text{O}_4^{--}$$

Ryc. 1. Widma IR: ftalanów toru(IV): 1 - $\text{Th}(\text{C}_8\text{H}_4\text{O}_4)_2 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$,
 2 - $\text{Th}(\text{C}_8\text{H}_4\text{O}_4)_2 \cdot \text{H}_2\text{O}$, 3 - kwasu ftalowego, 4 - izoftalanu toru(IV)
 $\text{Th}(\text{C}_8\text{H}_4\text{O}_4)_2 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$, 5 - kwasu izoftalowego

Ryc. 2. Widma IR: tereftalanów toru(IV)

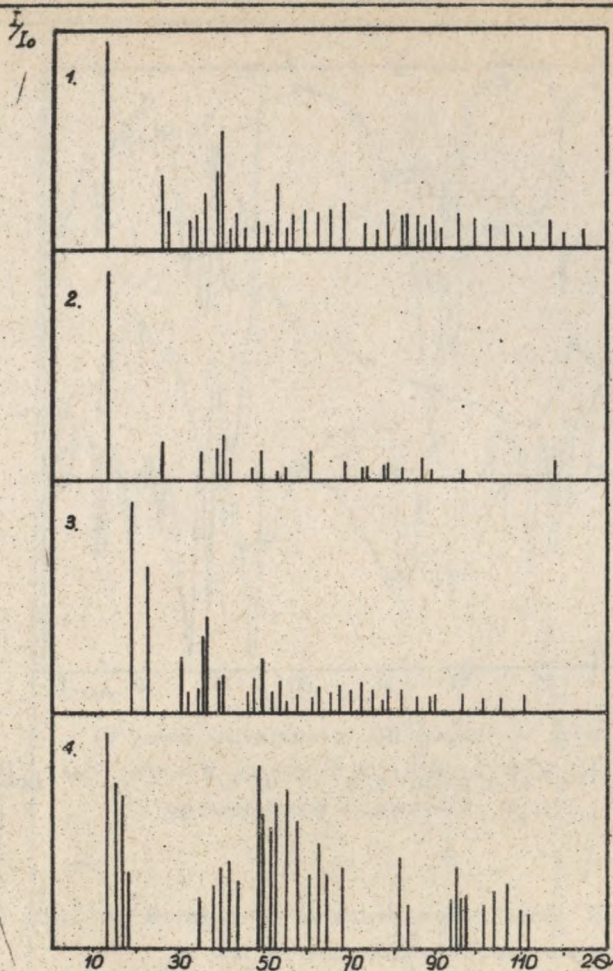
1 - $\text{Th}_3(\text{OH})_5(\text{C}_8\text{H}_4\text{O}_4)_2(\text{C}_8\text{H}_5\text{O}_4)_3 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$, 2 - $\text{Th}_5(\text{OH})_{14}(\text{C}_8\text{H}_4\text{O}_4)_3 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$, 3 - kwasu tereftalowego

derywatogramów oraz przez prażenie preparatów do ThO_2 w temp. 900°C . Uzyskane dane przedstawiono w tab. 1.

Widmo IR

Zarejestrowano widma IR kwasów benzenodikarboksylowych i otrzymanych benzenodikarboksylanów toru(IV) w zakresie $4000\text{--}400\text{ cm}^{-1}$ stosując spektrofotometr Specord 75IR. Fróbki przygotowywano w postaci pastylek z KBr. Zarejestrowane widma przedstawiono na ryc. 1 i 2.

Ryc. 3. Rentgenogramy benzenodikarboksylanów toru(IV) stałany: 1 - $\text{Th}(\text{C}_8\text{H}_4\text{O}_4)_2 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$, 2 - $\text{Th}(\text{C}_8\text{H}_4\text{O}_4)_2 \cdot \text{H}_2\text{O}$, 3 - 3 - izoftalan $\text{Th}(\text{C}_8\text{H}_4\text{O}_4)_2 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$, 4 - tereftalan $\text{Th}_3(\text{OH})_5(\text{C}_8\text{H}_4\text{O}_4)_2(\text{C}_8\text{H}_5\text{O}_4)_3 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$

Widma rentgenowskie

Zarejestrowano widma rentgenowskie benzenodikarboksylanów toru(IV) na dyfraktometrze DRON-2 wykorzystując promieniowanie lampy miedzianej $\text{CuK}\alpha$ z filtrem. Pomiar wykonano metodą Debye'a - Scherrera. Zarejestrowane widma przedstawiono na ryc. 3.

Pomiary derywatograficzne

Zbadano trwałość termiczną otrzymanych benzenodikarboksylanów toru(IV) przy użyciu derywatogramu Q-1500D firmy Paulik-Paulik-Erdey. Zarejestrowano krzywe TG, DTG i DTA. Pomiary wykonywano przy czułości: TG = 100 mg (dla izoftalanu 200 mg) DTG = 500 μ V, DTA = 500 μ V, przy szybkości ogrzewania 10°.min⁻¹. Próbki ogrzewano w tyglach platynowych do temp. 1000^oC w atmosferze powietrza. Otrzymane wyniki zestawiono w tab. 2.

OMÓWIENIE WYNIKÓW I WNIOSKI

Benzenodikarboksylany toru(IV) otrzymano jako substancje stałe barwy białej (ftalany i izoftalan) lub kremowej (tereftalany). W oparciu o wyniki analizy elementarnej (tab. 1) ustalono skład otrzymanych kompleksów. Ftalany i izoftalan toru(IV) otrzymano jako hydraty o stosunku metal : ligand 1:2. Ftalan toru(IV) otrzymany w reakcji $\text{Th}(\text{NO}_3)_4$ z kwasem ftalowym jest dwuhydratem, podobnie jak kompleks otrzymany przez Bogdana [2], Kowalenko [5] i Bilinskiego [3,4]. Ftalan otrzymany w reakcji wodorotlenku toru(IV) z kwasem ftalowym jest monohydratem. Izoftalan toru jest solą dwuwodną o stosunku metal : ligand 1:2, zaś tereftalan preparowany w tych samych warunkach jest solą zasadową o stosunku metal : ligand 3:5 krystalizującą z 5 cząsteczkami wody. Ten ostatni związek syntetyzowany w temp. 18^oC jest solą zasadową o stosunku metal : ligand 5:3.

W celu potwierdzenia wyników analizy elementarnej zarejestrowano widma IR otrzymanych benzenodikarboksylanów toru(IV) i odpowiadających im kwasów benzenodikarboksylowych. Analiza widm IR potwierdziła dane uzyskane na podstawie analizy elementarnej.

W widmach IR ftalanów (ryc. 1.1., 1.2.), izoftalanu (ryc. 1.4.) i tereftalanu toru(IV) otrzymanego w temp. 18^oC (ryc. 2.2.) nie stwierdzono obecności intensywnego pasma absorpcji drgań walenicyjnych $\nu(\text{C}=\text{O})$ przy ok. 1690-1680 cm^{-1} charakterystycznego dla kwasów karboksylowych. Zaobserwowano natomiast pasma drgań asymetrycznych $\nu_{\text{as}}(\text{COO}^-)$ przy ok. 1560-1530 cm^{-1} i symetrycznych $\nu_{\text{s}}(\text{COO}^-)$ przy ok. 1400-1390 cm^{-1} o dużej intensywności, charakterystyczne dla jonów karboksylanowych.

Tab. 2. Dane termiczne rozkładu

Kompleks toru(IV)		Zakres tempera- tur dehy- dratacji °C	Ubytek masy	
			oblicz.	znalez.
			%	
$\text{Th}(\text{C}_8\text{H}_4\text{O}_4)_2 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$	ftalan	70-170	6,04	5,60
$\text{Th}(\text{C}_8\text{H}_4\text{O}_4)_2 \cdot \text{H}_2\text{O}$	ftalan	60-150	3,12	3,20
$\text{Th}(\text{C}_8\text{H}_4\text{O}_4)_2 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$	izoftalan	70-150	4,53	4,80
		150-280	1,51	1,60
$\text{Th}_3(\text{OH})_5(\text{C}_8\text{H}_4\text{O}_4)_2 \cdot (\text{C}_8\text{H}_5\text{O}_4)_3 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$	tereftalan	60-190	5,31	4,80
$\text{Th}_5(\text{OH})_{14}(\text{C}_8\text{H}_4\text{O}_4)_3 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$	tereftalan	60-270	10,72	10,80

W widmie IR tereftalanu toru(IV) otrzymanego w temp. 60-70°C (ryc. 2-1) zaobserwowano intensywne pasma absorpcji charakterystyczne dla drgań walencyjnych grupy C=O (ok. 1680 cm⁻¹). Pojawienie się tego pasma absorpcji świadczy o obecności w związku wolnych grup COOH. Powodem tego jest prawdopodobnie hydroliza kompleksu w podwyższonej temperaturze. W przypadku prowadzenia reakcji w temperaturze pokojowej nie zachodzi hydroliza i nie następuje rozernanie wiązania metal - tlen grupy karboksylanowej. Oprócz wymienionych pasm charakterystycznych dla drgań grupy -OCO-, w widmach benzenodikarboksylanów toru(IV) stwierdzono obecność szerokiego, intensywnego pasma absorpcji ok. 3600-3000 cm⁻¹, z licznymi podmaksimami i wyraźnym maksimum ok. 3420 cm⁻¹, drgań walencyjnych ν (OH) grupy hydroksylowej, charakterystycznego dla uwodnionych soli. W widmach kompleksów (z wyjątkiem tereftalanu toru(IV) otrzymanego w temp. 60-70°C) nie występują pasma absorpcji ok. 3100-2600 cm⁻¹ charakterystyczne dla drgań walencyjnych ν (OH) grupy karboksylowej kwasów karboksylowych. W zakresie 1650-1610 cm⁻¹, w którym powinno znajdować się pasmo charakterystyczne dla drgań deformacyjnych ν (OH) grupy OH wody krystalizacyjnej obserwuje się tylko wyraźne przegięcie przy ok. 1610 cm⁻¹ w paśmie drgań ν (C=C) pierścienia aromatycznego (izoftalanu) lub szerokim paśmie drgań ν_{as} grupy COO⁻ w pozostałych związkach.

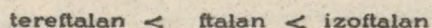

benzenodikarboksylanów toru(IV)

n H ₂ O	Zakres tempera- tur roz- kładu °C	Ubytek masy %		Temp. piku DTG °C	Temp. powst. tlenku	Energia dehydr. KJ.mol ⁻¹
		oblicz.	znalez.			
2	370-600	55,72	56,00	435	600	35,7
1	400-570	54,34	54,80	460	570	36,9
1,5 } 0,5 } 2	410-740	55,72	55,60	560	740	44,2
5	450-640	45,47	45,60	530	640	24,4
12	410-590	34,53	34,40	560	590	35,3

Na podstawie widm IR można stwierdzić, że jon COO⁻ jest ligandem dwupozycyjnym chelatującym w kompleksach jednordzeniowych jak ftalan i izoftalan oraz dwupozycyjnym chelatującym lub mostkowym w kompleksach wielordzeniowych tereftalanu toru(IV).

Wielkość rozszczepienia pasm absorpcji drgan asymetrycznych ν_{as} i symetrycznych ν_s grupy COO⁻ ($\Delta\nu$) (Tab. 3) ma najmniejszą wartość dla izoftalanu (130 cm⁻¹), największą zaś dla tereftalanu toru(IV) otrzymanego w temp. 18°C (165 cm⁻¹). Można więc przypuszczać [11], że wzrost jonowości wiązania metal - tlen grupy karboksylanowej zachodzi w następującym szeregu:

Otrzymane kompleksy (ryc. 3) są związkami krystalicznymi o niskiej symetrii i dużych wymiarach elementarnych komórek sieciowych, z wyjątkiem tereftalanu toru(IV) otrzymanego w temp. 18°C, który jest rentgenograficznie amorficzny.

Zbadano trwałość termiczną benzenodikarboksylanów toru(IV). Na podstawie zarejestrowanych derywatogramów ustalono warunki i produkty ich rozkładu przy ogrzewaniu w powietrzu. Stałe produkty rozkładu weryfikowano ogrzewając próbki izotermicznie w danej temperaturze i rejestrując widma IR. Uzyskane dane przedstawiono w tab. 2. Rozkład benzenodikarboksylanów przebiega w różny sposób.

Tab. 3. Częstotliwość pasm absorpcji asymetrycznych i symetrycznych drgań grupy COO^- (cm^{-1})

Benzenodikarboksylan toru(IV)	ν_{as}	ν_{s}	$\Delta\nu$	Kwas benzenodikarboksyłowy	COOH	
$\text{Th}(\text{C}_8\text{H}_4\text{O}_4)_2 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$	1,2-	1545	1405	140	1,2-	1680
$\text{Th}(\text{C}_8\text{H}_4\text{O}_4)_2 \cdot \text{H}_2\text{O}$	1,2-	1540	1395	145		
$\text{Th}(\text{C}_8\text{H}_4\text{O}_4)_2 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$	1,3-	1530	1400	130	1,3-	1690
$\text{Th}_3(\text{OH})_5(\text{C}_8\text{H}_4\text{O}_4)_2$						
$(\text{C}_8\text{H}_5\text{O}_4)_3 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$	1,4-	1555	1395	160	1,4-	1680
$\text{Th}_5(\text{OH})_{14}(\text{C}_8\text{H}_4\text{O}_4)_3$						
$\cdot 7\text{H}_2\text{O}$	1,4-	1555	1390	165		

Italany toru(IV) (mono- i dihydrat) ogrzewane rozkładają się trójetapowo. W pierwszym etapie zachodzi proces dehydratacji związanej z silnym efektem endotermicznym, a następnie rozkład bezwodnej soli do ThO_2 poprzez związek pośredni, jakim jest tlenowęglań toru (IV). Dwuwodny izoftalan toru (IV) ogrzewany ulega dehydratacji, a następnie rozkładowi do ThO_2 poprzez tlenowęglań ThOCO_3 . Tereftalan toru(IV) otrzymany w temp. 60-70°C ulega dehydratacji, następnie dekarboksylacji i rozkładowi do ThO_2 poprzez tlenowęglań. Tereftalan toru(IV) $\text{Th}_5(\text{OH})_{14}(\text{C}_8\text{H}_4\text{O}_4)_3 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$ ogrzewany ulega dehydratacji związanej z silnym efektem endotermicznym. Wydzielona zostaje woda krystalizacyjna oraz woda powstała z rozkładu grupy OH, a następnie powstały kompleks ulega rozkładowi bezpośrednio do ThO_2 .

Dehydratacja benzenodikarboksylanów (z wyjątkiem izoftalanu) przebiega jednostopniowo i zaczyna się w stosunkowo niskiej temperaturze (60-70°C). Niska temperatura początku procesu dehydratacji wskazuje na to, że woda związana w kompleksach jest prawdopodobnie wodą zewnątrzsferową.

Porównanie temperatur rozkładu italanu i izoftalanu toru(IV) prowadzi do wniosku, że izoftalan rozkłada się w wyższej temperaturze aniżeli odpowiedni italan. Ma to swoje uzasadnienie w tym, że wiązanie metal-tlen grupy karboksylanowej w przypadku izoftalanu ma cha-

rakter bardziej jonowy. W rozważaniach tych nie wzięto pod uwagę tereftalanów, ponieważ strukturalnie odbiegają od ftalanów i izoftalanów. Ftalan i izoftalan toru(IV) są związkami jednordzeniowymi, natomiast tereftalan to kompleksy wielordzeniowe o budowie łańcuchowej.

Na podstawie krzywych TG i DTG obliczono energię aktywacji reakcji dehydratacji otrzymanych kompleksów metodą Fletniewa i Fofitjewa [12, 13], (Tab. 2). Mała wartość energii dehydratacji wskazuje na zewnątrzsferowy charakter wody krystalizacyjnej.

PISMIENNICTWO

1. Bobtelsky M., Bar-Gadda J.: Bull. Soc. Chim. France 382,(1953).
2. Bogdan E., Ungureanu-Vicol O.: An. Stint.Univ.Jasi Sec. I, 6, No 4, 967,(1960).
3. Biliński H.: Croat. Chem. Acta 38, 71 (1966).
4. Biliński H., Furedi H., Tezak B.: Croat. Chem. Acta, 35, 31 (1963).
5. Kovalenko N. K., Kazaczenko D. W., Wiszniewickaja A. N.: Zh. Neorg. Khim, 11 7, 1626 (1966).
6. Saraju P., Suvesh K.: J. Indian Chem. Soc. 39 7, 444 (1962).
7. Singh P., Sivcav J. K., Khelawan R.: Chromatographia 13 11, 709 (1981).
8. Shu-Chuan Liang, Shui Chiech Hung: Hua Hsueh Pao 28 3, 139 (1962) za C. A. 58, 9626a (1963).
9. Gordon L., Vanselow C. H., Willard H. H.: Anal. Chem. 21, 1323 (1949).
10. Datta S. K.: Z. anal. Chem. 148, 267 (1955).
11. Schmelz M. J., Miyazawa T., Mizushima S.: Spectrochim. Acta 9, 51 (1957).
12. Cherchas Ch. A., Jazierska T. P.: Vestsi Akad. Nauk BSSR 45 (1977).
13. Pletneev R. V., Fotev A. A.: Trudy Inst. Khim. Uralsk. Nauchn. Tsentr Akad. Nauk SSSR 23, 144 (1971).

SUMMARY

The formation conditions of thorium(IV) complexes with benzenedicarboxylic acids were studied, their quantitative composition and thermal stability were determined and the IR and X spectra were registered. Thorium(IV) phthalates, izophthalate and terephthalate were prepared as hydrates with the ratio of metal to ligand 1:2, 3:5 and 5:3. The prepared complexes are crystalline except thorium terephthalate $\text{Th}_5(\text{OH})_{14}(\text{C}_8\text{H}_4\text{O}_4)_3 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$, which is amorphous. Carboxylic ion in prepared complexes is found to be bidentate chelating or bridging agent.

Thorium(IV) dicarboxylates heated in air atmosphere are dehydrated and then decomposed to ThO_2 .

РЕЗЮМЕ

Исследовались условия образования комплексных соединений тория /IV/ с бензолдикарбоновыми кислотами. Определено их количественный состав и термическую стойкость. Зарегистрирован спектр IR и X полученных комплексов. Фталаты и изофталат тория /IV / получены как гидраты в отношении металл-лиганд 1:2, а терефталаты как основные комплексы в отношении 3:5 и 5:3. Установлено, что терефталат состава $\text{Th}_5/\text{OH}/_{14}/\text{C}_8\text{H}_4\text{O}_4/3 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$ рентленоагеорфен, а все другие комплексы имеют кристаллическое строение. В изученных комплексах ион карбоксилановы выступает как бидентатный лиганд хелатообразующий или мостиковый. Бензолдикарбонаты тория /IV / нагреваемые воздухом теряют кристаллизационную воду, а потом переходят в ThO_2 .